

Pavel Šturma: Zabití tří členů IRA podezřelých z nastražení bomby jako překročení nezbytného použití síly, [Evropské právo 2/1997, s. 15]

ESLP: Zabití tří členů IRA podezřelých z nastražení bomby jako překročení nezbytného použití síly

*Doc. JUDr. Pavel Šturma CSc. - Praha, Evropský soud pro lidská práva, rozsudek ze dne 27. 9. 1995-věc **McCann** a spol. v. Spojené království (17/1994/464/545)*

Níže uvedený případ se týká velmi důležitého ustanovení Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod - článku 2, garantujícího právo na život. K tomuto důležitému ustanovení dosud chyběla judikatura Evropského soudu. Proto jde o nesmírně zajímavé a závažné, i když také sporné rozhodnutí. Soud totiž konstatoval porušení čl. 2 Evropské úmluvy tím, že příslušníci britských bezpečnostních sil v Gibraltarů střelbou usmrtili tři teroristy, členy IRA podezřelé z přípravy bombového útoku. Jedná se zde tak o výklad toho, co je použití síly, které není více než zcela nezbytné (čl. 2 odst. 2).

Právní věta

Soud není přesvědčen, že zabití tří členů Irské republikánské armády podezřelých z přípravy bombového útoku představovalo ze strany britských orgánů použití síly, které nebylo víc než zcela nezbytné při obraně osob proti nezákonnému násilí.

K věci:

Začátkem roku 1988 se úřady Spojeného království, Španělska a Gibraltarů dozvěděly, že IRA chystá teroristický útok v Gibraltarů, který podle zpravodajských informací měl být proveden pomocí výbušnin (pravděpodobně nastražených v autě) a mít za cíl prostor jižně od Ince's Hall, kde se obvykle shromažďuje Royal Anglian Regiment při střídání stráží každé úterý v 11 hodin. Před 4. březnem 1988 byla vytvořena poradní skupina u Gibraltarůského policejního komisaře, složená z armádních (Special Air Service) a policejních důstojníků. Podle operačního rozkazu bylo cílem operace chránit životy, přerušit pokus, zatknout pachatele a zajistit jejich bezpečnou vazbu.

Na operační poradě v noci z 5. na 6. březen 1988, které se zúčastnili členové bezpečnostních služeb, vojáci a příslušníci Gibraltarůské policie, bylo oznámeno, že IRA vyšle k provedení útoku tříčlennou skupinu, složenou z nebezpečných teroristů. Daniel **McCann** a žena, později identifikovaná jako Mairead Farrell, byli již v minulosti odsouzeni za držení, resp. použití výbušnin, Sean Savage byl odborník na výrobu bomb. Jako pravděpodobná metoda odpálení bomby se jevílo použití dálkového ovládání. Podle vojáků se považovalo za možné, že by teroristé mohli takto způsobit výbuch i při zatýkání.

Od rána 6.3.1988 začalo sledování hraničního přechodu, ale kvůli utajení do něj nebylo zapojeno dost příslušníků bezpečnostních sil, ani se neprováděla důkladnější pasová kontrola než obvykle. Začátkem odpoledne bylo zjištěno podezřelé auto na parkovišti u předpokládaného místa útoku. V tu chvíli však ještě nebyl vydán rozkaz k zatčení, protože se ověřovala jejich identifikace. Gibraltarský policejní komisař pak písemně předal velení vojákům s žádostí o zatčení tří podezřelých. Radiovým spojením byli o tom informováni ve městě rozmístění vojáci, oblečení v civilu a ozbrojení pistolemi. Poté, co se rozdělili, McCann a Farrell byli sledováni vojáky A a B po Winston Churchill Avenue. Ti se snažili k teroristům přiblížit, ale když se McCann ohlédl a spatřil A, vojáci z pohybů rukou podezřelých a tašky, kterou nesla Farrell, usoudili, že se snaží stisknout dálkové ovládání bomby, a zahájili střelbu z pistolí. V tu chvíli se přibližovali vojáci C a D k podezřelému Savage, který šel směrem k tunelu. Když zazněly výstřely a C zvolal „Stůj“, Savage se otočil a jeho pravá ruka sjela ke kapse saka. Vojáci v obavě, že tam má dálkový detonátor, okamžitě spustili palbu. Všichni tři podezřelí byli usmrceni.

Specialisté na zneškodňování bomb pak otevřeli podezřelé auto, kde však nenašli bombu ani výbušniny, ale klíčky k jinému autu z půjčovny, kde zase byly další klíčky. Španělská policie podle na nich uvedeného čísla našla 8.3.1988 v třetím autě na podzemním parkovišti v Marbelle 64 kg semtexu, čtyři rozbušky a dva časové spínače.

Pitva prokázala, že Farrell byla zasažena třikrát do zad a pěti kulkami do hlavy a krku. McCann byl zasažen dvakrát do zad a třikrát do hlavy, Savage pak dokonce 16 kulkami, a to do hlavy, krku, hrudi a dalších částí těla. Podle úhlu zásahů a některých svědeckých výpovědí část střel musela být vypálena už do ležících těl.

Na základě soudního vyšetřování příčiny úmrtí tří podezřelých teroristů, zahájeného 6.9.1988 v Gibraltar, dospěla porota k závěru (většinou 9 ku 2), že šlo o zákonné zabití. Stěžovatelé (tj. pozůstalí), nespokojení s tímto výrokem, podali žalobu na náhradu škody proti Ministerstvu obrany k Vysokému soudnímu dvoru v Severním Irsku. Státní tajemník pro záležitosti zahraničí a Commonwealthu však vydal 15.3.1990 dobrozdání (certificates) na základě zákona o soudním řízení proti Koruně (Crown Proceedings Act) z r. 1947 ve znění nařízení pro Severní Irsko [Crown Proceedings (Northern Ireland) Order] z r. 1981, kterým vyloučil, že by vznikla jakákoliv odpovědnost státu (Koruny). Stěžovatelé se neúspěšně pokusili napadnout zákonnost tohoto dobrozdání, na jehož základě nakonec 4.10.1991 Vysoký soudní dvůr žalobu vyškrtl a řízení zastavil.

Ve svém podání ke Komisi z 14.8.1991 stěžovatelé uvedli, že zabití tří osob (McCann, Farrell a Savage) příslušníky SAS představuje porušení čl. 2 Evropské úmluvy. Komise prohlásila stížnost za přijatelnou (3.9.1993), ale po podrobném vyšetření všech okolností případu dospěla ve své zprávě z 4.3.1994 k názoru, že nedošlo k porušení čl. 2 (jedenácti hlasy ku šesti).

Z odůvodnění:

148. Soud se domnívá, že výjimky vypočtené v odstavci 2 naznačují, že toto ustanovení se vztahuje, ale neomezuje se výlučně na úmyslné zabití... Text čl. 2, čtený ve svém celku, ukazuje, že odst. 2 primárně nedefinuje případy, kdy je dovoleno úmyslně usmrtit jednotlivce, ale popisuje situace, kdy je dovoleno „použití síly“, které může jako nechtěný výsledek vyústit ve zbavení života ...

149. ... použití termínu „zcela nezbytné“ (absolutely necessary) v čl. 2 odst. 2 naznačuje, že musí být použit přísnější a tvrdší test nezbytnosti, než jaký se běžně používá při určení, zda jednání státu je „nezbytné v demokratické společnosti“ podle odst. 2 čl. 8 až 11 Úmluvy. Zejména musí být použita síla naprosto přiměřená k dosažení cílů stanovených v bodech 2 (a), (b) a (c) čl. 2.

192. Při provádění svého šetření podle čl. 2 Úmluvy musí Soud mít na mysli, že informace, které orgány Spojeného království získaly o tom, že dojde k teroristickému útoku v Gibraltar, je postavily před základní dilema. Na jedné straně se od nich vyžadovalo, aby dbaly na svou povinnost chránit životy lidí v Gibraltar včetně svého vlastního vojenského personálu, na straně druhé, aby se v minimálním rozsahu uchýlily k použití smrtící síly proti těm, které podezíraly, že představují tuto hrozbu, ve světle závazků vyplývajících jak z vnitrostátního, tak mezinárodního práva.

194. ... Soud musí pečlivě prověřit, ... nejen zda síla použitá vojáky byla naprosto přiměřená cíli chránit osoby proti nezákonnému násilí, ale též zda protiteroristická operace byla naplánována a řízena rozhodujícími orgány tak, aby se v největším možném rozsahu snížilo použití smrtící síly... .

213. V souhrnu, s přihlédnutím k rozhodnutí nezabránit podezřelým v cestě na Gibraltar, k opomenutí orgánů dostatečně přihlédnout k možnosti, že jejich zpravodajské vyhodnocení by mohlo být přinejmenším v některých ohledech chybné a k automatickému použití smrtící síly, když vojáci zahájili střelbu, Soud není přesvědčen, že zabití tří teroristů představovalo použití síly, které nebylo více než zcela nezbytné při obraně osob proti nezákonnému násilí ve smyslu čl. 2 § 2(a) Úmluvy.

Poznámka:

Jak bylo řečeno již v úvodu, tento rozsudek Evropského soudu pro lidská práva se jistě zařadí mezi jeho slavná, ale zároveň i kontroverzní rozhodnutí. Vždyť také bylo přijato těsnou většinou deseti hlasů ku devíti. Přehlasovaných 9 soudců (včetně předsedy R. Ryssdala) připojilo k rozsudku velmi podrobné společné separátní votum. Soud také odmítl (tentokrát jednomyslně) přiznat navrhovatelům finanční kompenzaci vzhledem k tomu, že zabití teroristé plánovali umístit v Gibraltaru bombu, ale poskytl pouze náhradu skutečných nákladů řízení před orgány ve Štrasburku. Proto by ovšem neměl zůstat přehlédnut obecnější právní význam rozsudku.

Článek 2 chránící právo na život patří nesporně mezi několik nejdůležitějších ustanovení Evropské úmluvy, jež nelze derogovat či suspendovat dokonce ani v případě války nebo jakéhokoli jiného veřejného ohrožení života národa (čl. 15 odst. 2, který činí výjimku pouze pro úmrtí vyplývající z dovolených válečných činů). Lze dokonce říci, že právo na život je úplně nejzákladnější a představuje vlastně podmínku pro využití všech ostatních práv chráněných Úmluvou. Je proto zajímavé, že i když Komise byla v řadě případů konfrontována s domnělým porušením čl. 2, Soud až dosud neměl příležitost se k tomuto právu vyslovit. V některých případech se ovšem tohoto práva nepřímou dotkl v souvislosti s čl. 3 (zákaz mučení, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání). Svědčí to o v zásadě uspokojivé situaci při dodržování tohoto práva v dnešní Evropě.

Právo na život podle čl. 2 Úmluvy není však rozhodně formulováno v absolutní podobě. Naopak, čl. 2 stanoví obsah tohoto práva spíše restriktivně, že totiž „právo každého na život je chráněno zákonem“ a „nikdo

nesmí být úmyslně zbaven života“ kromě vyjmenovaných případů. Neslibuje však právo na určité podmínky života, právo komendantů na přežití v ozbrojeném konfliktu, právo plodu na život, „právo na sebevraždu“ atd., zkrátka to, co nelze zaručit. Proto stanoví-li čl. 2 i výjimky (dovolená omezení) základního práva nebýt zbaven života, musí být považovány za taxativní a vykládány velmi striktně.

Je pozoruhodné, že první rozsudek Soudu se netýkal interpretace obecně formulovaného odst. 1 (např. ne zcela jasné otázky, kdy začíná a končí právo na život), nýbrž precizně formulovaného odst. 2. Podle tohoto ustanovení „zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není víc než zcela nezbytné, při (a) obraně každé osoby proti nezákonnému násilí“. Jde ovšem o výklad ustanovení o to důležitějšího, že jeho použití přichází běžně v úvahu i v podmínkách každého demokratického a právního státu, který je členem Rady Evropy. Není zase tak překvapující, že první odsuzující rozsudek vynesl Soud v cause proti Spojenému království v souvislosti s problémem, který má kořeny v Severním Irsku. Již dříve totiž musela Komise řešit několik stížností proti akcím britských vojáků, které však byly pokryty čl. 2 odst. 2 (c) (zákonně uskutečněná akce za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury).

Stojí za povšimnutí, že Soud pečlivě analyzoval nejen relevantní vnitrostátní právo (jak zákony a policejní směrnice, tak i case-law), ale také Základní zásady o použití síly a střelných zbraní orgány ochrany práva (UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials), přijaté 8. Kongresem OSN o prevenci zločinu a zacházení s pachateli (1990). I když tyto instrumenty OSN nejsou právně závazné (jako mezinárodní smlouva), mohou stimulovat stabilizaci obyčejových pravidel mezinárodního práva. To by mohl být případ jejich čl. 9, podle kterého „úmyslné smrtící použití střelných zbraní může být použito, jen když je naprosto nevyhnutelné k ochraně života“. Ve světle rozsudku v cause **McCann** se zdá, že takový je standard přinejmenším na evropské úrovni.

Boj proti zločinnosti vůbec a terorismu zejména dnes bezesporu představuje vysokou prioritu. Jeho účinnost pak závisí nejen na široké mezinárodní spolupráci, ale i na promyšleném využití všech dostupných prostředků. Přípustné může být i určité omezení lidských práv, které však nesmí vést k jejich zrušení. V daném případě Soud jasně ukázal, že i legální použití síly podle čl. 2 odst. 2 Evropské úmluvy neznamená automatické právo na úmyslné zabití, pokud šlo dosáhnout cíle jinak. Velmi delikátní dilema vyřešil ve prospěch ochrany lidských práv.